

PORKOLÁB LÁSZLÓ*

A 18. századi kovácművészet

A kora újkortól kezdve az első világháború végéig hazai iparunk egyik jellemzője volt a szakmunkásoknak az európai kontinens egészére kiterjedő vándorlása. A munkaerő nemzetközi méretű, évszázadokon át tartó vándorlását több tényező váltotta ki. E korban általános jelenség a szakemberhiány. Ha a vállalt munka befejeződött, vagy a cég nem tudott fizetni, a szakmunkások más-
hol keresték munkát.

Mária Terézia 1741-ben az akkor 34 éves **gr. Barkóczy Ferencet** nevezi ki egri püspökké, s egyben Heves és Szolnok vármegye főispánjává, aki székvárosát, Eger külső képében is valódi várossá kívánja fejleszteni.

A bécsi udvar ragyogását jól ismerő, a hivalkodó, pompaszeretetéről ismert püspök Cseh-Morva országtól kezdve Ausztrián át Itáliáig számos ismert művészt csábít a városba, mint például **Gerl Mátyás**, **Giacomo Berra**, és **Carlo Adami**, akik kezei nyomán hamarosan egy modern barokk város jegyei kezdenek kibontakozni.

Barkóczy külföldi kapcsolatai révén hívja meg 1758-ban Würzburgból Egerbe **Johann Heinrich Fassola** lakatos- és nagyórákészítő mestert, akit eláraszt különféle munkákkal. Előbb a püspök fény- és gondúzó ún. Fuorcontrasti kastélyának lakatosmunkáit végzi el, majd alig harminc évesen megalkotja páratlanul gazdag életművének kiemelkedő alkotásait, a megyeháza három vasrácsát.

1. A világító ablakrács, az ún. lunetta

A rokokó levélszövevény között három szobor van. Középen Justitia alakja jobb kezében karddal, bal kezében mérleggel kifejezi az élet és halál feletti hatalmat.

2. Címeres kapu

Ezt virágos akantusz indák, volútás haránttagok, rocailles díszítmények gazdagítják. Középen a magyar kiscímer, balodalon Heves megye gólyás címere, jobb oldalon Barkóczy címere díszíti. A címereket dúsan díszített rokokó kartus övezi.

3. Szőlőfürtös kapu

A vasköltemény szupraportáját az egri borvidékre utaló három szőlőfürt díszíti, zárszerkezete női hermával fedett.

Fazola munkái a magyar kovácművészet alkotásai között azért is figyelmet érdemelnek, mert a hivatott művész nemcsak elsőrangú vasműves, hanem ihletett tervező is volt. Munkáit a bővérű

* Az Országos Műszaki Múzeum Központi Kohászati Múzeuma, 3517 Miskolc-Hámor, Palota utca 22.

fantázia szárnyalása, önmagát sem ismétlő formagazdagság jellemzi. Munkássága a magyarországi kovácművészet csúcspontja.

Fazola már az új püspök, **Eszterházy Károly** által épített joglíceum veretes ajtajait vasalja, amikor Mária Terézia 1763-ban **II. Frigyes** porosz király megbízottaival a hétéves háború lezárásaként békét köt, és ezzel együtt véglegesen elveszíti kincsesbányáját Sziléziát. E trauma a monarchiát heves iparfejlesztésre sarkallja. A királynő hamarosan rendeleteket ad ki bányászati kutatásokra, magas jutalmat kitűzve a bejelentőknek.

Fazola – aki már ekkorra szorgalmas munkája nyomán a főispán után a legvagyonosabb polgárok közé küzd fel magát – arra a mai szemmel különös elhatározásra jut, hogy vasművet alapít. Egy ilyen mű létesítéséhez pedig mérhetetlen sok pénzre és többek között vasércre van szüksége. A Mátra és a Bükk ekkor még feltáratlan, vadregényes vidék.

A kovácművész, hátrahagyva műhelyét beleveti magát a hegyek hágóinak, barlangjainak birodalmába. Erre az elhatározásra bizonyára nemcsak a vashiány és nem csupán az a vágy sarkallja őt, hogy bánya- és gyártulajdonos legyen, hanem a művészembert inspiráló belső ösztönzés is, hogy képességeit kiemelkedő és maradandó alkotásokban kamatoztassa. Ez hamarosan sikerül is neki.

A történeti hűség kedvéért engedjék meg, hogy a **Heckenast Gusztáv** kutatásai nyomán fellelt páratlan értékű technikatörténeti dokumentumból, a Fazola Henrik által 1777-ben írt emlékiratból idézzem fel a Mátra és Bükk felfedezőjének sorsát. Az emlékiratot olvasva, az egyes szám harmadik személyének használatával mondatainak nyers szépsége mögül megsejthetjük a fölényes biztonsággal tervező művészt és a finom kezű, aprólékos gonddal kivitelező kovácmestert.

„Még 10 évvel ezelőtt, a cs. kir. Diósgyőri Vasmű faktora saját buzgalmából elhatározta Heves és Borsod megyékben fellelhető hasznos ásványok felkutatását. A Diósgyőri vasmű helyén akkor még egy lakatlan, dúsan benőtt, úttalan pusztaság és vadon volt.

Fassolla, hogy köszenet és más hasznos bányaterméket tudjon fellelni, az említett vadonban többet csúszkált, mint ment. Széltében-hosszában, alvás nélkül, csupasz földön éjszakázva sok-sok éhezéssel és szomjazással, többször egészen összetörve, szétszakadozott ruházatban, félig mezítláb talált rá kőszénre, timsóra, ezüst- és réznyomokra, valamint a vasércre.

Az ilyen vállalkozásokkal rendszerint együtt jártak a nehézségek és veszélyek oly mértékben, hogy Fassolla rendkívüli szorgalma és buzgalma, valamint különös isteni segítség nélkül ezt nem tudta volna véghez vinni. Akkor ez olyan nagy dolog volt, hogy sok ember közül nagyon keveset lehetne találni, aki utána csinálná, holott a fellelésre nagyobb jutalmat helyeztek kilátásba.

Fassolla minden nehézségen, kellemetlenségen túltéve magát, szorgalmát és buzgalmát tovább gyakorolva, otthoni kényelmét sem vette figyelembe, számottevő gazdaságát, iparát mellékesnek tekintve, szándékainak megkönnyítésére különböző módon jelentős kiadásokat fordított, anélkül, hogy tudta volna előre, vajon áldás vagy kudarc követi törekvéseit.

A fellelt köszenet, vaskövet, ezüst- és rézérceket kibányásztá. A próbákat legmagasabb utasításra éppúgy Bécsbe, mint Selmecre és Szomolnokra vitte elemzésre. A kapott próbajegyzékek legtöbbször megegyeztek. A szomolnoki bizottságok elismerték a vaskő mennyiségét és minőségét, így kérelmezte az olvasztó- és hámormű építését.

Ez alkalommal tudta meg, hogy az ő legalázatosabb szomolnoki jelentését eddigi ásványfeltárásairól, bányakutató tevékenységéről, a nagytekintetű Felügyelőségi Főhivatal bizottsági vizsgálata megfelelően jónak ismerte el és a cs. kir. udvari kamara is feldicsérte.

Ennyi legmagasabb biztosíték után Fassolla indítatva érezte magát egy új vasmű felépítésére. Saját iparát, gazdaságát ezután egy időre elhanyagolja.”

A császári udvari kamara Fazolát aranyéremmel tünteti ki, de a kutatásokra áldozott saját költségeit nem téríti meg. Azt azonban megígérik neki, hogy mihelyt az ő felfedezéseiből a kincstárnak hasznot hajtó üzem jön létre, királyi bányamesterré nevezik ki.

Fazola azonban nem üres ígéretet, hanem gyáralapításhoz pénzbeli támogatást vár. Ekkor eltökéli magát a sorsdöntő lépésre. Az időtől és a szükségtől kényszerítve az általa felfedezett bányákat csekély készpénztérítés és a bányában neki járó hivatal ellenében Ófelségének felajánlja, aki azokat örömmel elfogadja és egynegyed résszel betársul a vállalkozásba úgy, hogy fenntartja

magának a gyár ügyeiben való korlátlan rendelkezést, vagyis elragadja Fazolától a gyár ügyeiben való intézkedés jogát.

Az általa felfedezett öt bányáért, ötévi gyötrelmes kutatómunkájáért kapott csekély 1500 Ft előleg és 400 Ft fizetés igen rossz vásár annak a Fazolának, aki kovácművészként háromszor annyit keresett.

Mária Terézia 1770. július 28-án adja ki a vasmű alapító okiratát, melyben értesíti a Magyar Kamarát: *...kincstárunk hasznát és édes magyar hazánk javát vasbánya kiaknázásával óhajtjuk előmozdítani, azért elhatároztuk, hogy a bőséges faanyaggal rendelkező diósgyőri koronaauradalom területén vasgyár létesíttessék...*

Még az év folyamán megkezdődik az előkészítő munka Szentlélek alatt a mai Ómassán.

Őfelsége kegyelmesen elrendeli,... a vasgyár vezetőjévé Fazola Henriket mint királyi tisztviselőt kinevezi 400 Ft fizetéssel, 20 öl fa, két lótartás, 20 köböl zab, négy szekér széna deputatummal.

Fazola a stájerországi Eisenerzből – ahol korábban a vasgyártás technológiájának elsajátítása céljából járt – hozat építőmunkásokat, ugyanis Magyarországon a nagyolvasztók építői különböző országokból jött mesterek voltak. Így nem alakult ki egy Magyarországra jellemző olvasztó típus.

A kohótestet a tufakőzethez építették s azt a tűzálló bélésen kívül faragott mészkőből rakott tartófal vette körül, melyet a diósgyőri vár romjaiból szállítottak oda. Általános szokás volt ugyanis, hogy a kamarai épületekhez a várromok köveit használták fel.

A kohóépítés körülményeire Fazola így emlékezik:

„Már akkoriban Fassola nagy zavarban volt. Egy ilyen nagy és súlyos mű, egy még senki által nem lakott vidéken nagy gondot jelentett az építőknek. A téli hónapokat megfelelő szállás hiányában néhány hasított fapalló segítségével összetákolt szállásokon kellett elviselni. Az élelmiszereket, a négy órai járásra lévő legközelebbi faluból a hátukon kellett felhordani. Vállalkozásba kezdeni errefelé, jelentéktelen és hiábavaló dolognak tartották.

Mindezek és még további elgondolkodtató körülmények voltak az okai, hogy miért gyűlölték és gúnyolták a vállalkozást. Fassolla kezdetben szedett-vedett csavargókkal csináltatta az alapot, s csak úgy tudta ott tartani őket, hogy jól megfizette, ajándékokkal is kedveskedett nekik.

Fassola és a Stájerországból magával hozott mesterek ezt a nyomort és sorsot akkor több mint egy félévig, egy kis szállás felépítéséig kellett, hogy elszenvedjék.

Hasonló módon kellett neki a szomszédos és a bányászatra akkor gyűlölködő parasztokat egyiket a másik után megnyernie, hogy végül is néhányan a szükséges élelmiszerek építkezés színhelyére való szállításával, mások pedig erőszak alkalmazásával rendelkezésre álljanak munkásokként, mert anélkül az építés késedelmet szenvedett volna.

Hát csoda-e ezek után, hogy Fassolát az ilyen rendetlen csőcselék becsapta és emiatt Fassola jelentős kárt szenvedett. A tekintetes Felügyelőség mindezt csalásnak minősítette, azzal, hogy jobban résen kellett volna lennie.

Hogy az égre is?!

Hogyan volt egy írásban és még inkább számolásban gyakorlatlan embernek lehetséges szükséges pénzállomány nélkül, továbbá szükséges tapasztalt segítség nélkül egy ilyen újonnan épített műnél a károkat neki, mint valami bűncselekményt betudni?! – méltatlankodik Fazola.

Az olvasztó a vashámorokkal végül is 1772-ben elkészül s az ősrégi szokás szerint az olvasztási időszak kezdő napján, március 19-én befűtik Fazola kohóját. A vasgyártás azonban a vártnál több nehézséggel járt. Vízműveit takarékosági okokból hiányosan építették ki. Így hol a vízhiány, hol a vízalamosás miatt kényszerült pihenőre, de ahogy Fazola is utal rá, sok üzemzavart okozott a sok helyről toborzott szakmunkások begyakoroltatása is.

Két évnek kellett eltelnie, amíg 1774-ben mutatkoztak az első eredmények és a diósgyőri vasat – átlagon felüli keménysége miatt – országos viszonylatban a legjobbak között kezdték emlegetni. Az uralkodó pedig elrendelte, hogy a diósgyőri vasnak a máramarosi intézőség részére történő eladását mindkét fél előnyére szorgalmazni kell, mert a diósgyőri vas közismerten jó minőségű.

A vasmű termékeinek jó minősége a bécsi udvart a vasmű bővítésére ösztönözte, ami Fazola gondjait nehezítette, hiszen ő finanszírozta a munkások fizetését.

Diósgyőr Bécs rendeletére a legkevesebb munkaidőt igénylő, leggyorsabban előállítható és így a legolcsóbb félgyártmányokra rendezkedett be. A környékbeli vásárlóknak pedig nem rúdvas, hanem készárú: ekevas, ásó, kapa, fejsze, patkóvas, hordóabroncs kellett. A diósgyőri vas értékesítése így egyre nagyobb gondot jelentett.

Annak ellenére, hogy Róhnic után létrejött Magyarország második legnagyobb és legkorszerűbb vasműve, amelyben a stájer vasnál is külön termékeket gyártottak, Fazola az üzleti éveket rendre deficittel zárja. Veszélyes kölcsönügyletekbe keveredik és már létfenntartási gondjai vannak.

Kárleírásában ekkor már közel 17 000 Ft-ot rögzít. *Mit kellett volna tennie Fazolának?* – teszi fel a kérdést a legmagasabb kincstár kegyeiért esedezve. Ő először szép borkészletét adta el olcsó áron. Majd Egerben lévő három házának egyikét vesztegette el. A részvényeket is odaadta ingyen, amelyekre pénzt vett fel.

Az udvari kamara 1777-től már nyíltan szembehelyezkedik Fazolával, hogy meglévő részvényeit kicsikarhassa tőle. A bányakutatások fáradalmai, a vadonban eltöltött nyolc év, a gyáralapítás és a Béccsel folytatott kegyetlen harc felőrli Fazola erejét. Ágynak dől s hivatalát már nem tudja többé ellátni. A kovácsművész, a bányakutató, a vasműalapító 1779-ben, 49 évesen teljes szegénységben hal meg.

Fia Frigyes, a diósgyőri gyár továbbfejlesztője így emlékezik később apjára:

„Az azelőtt vadállatokkal teli vidéket a diósgyőri gyár megalapításával igen kellemes tartózkodási és a mindenfelé épített utakkal a leghasznosabb kereskedelmi helyé alakította át. Azonban mint minden előbbi, a hámormű is a feltaláló részére hátrányossá változott: Az előleggel ellátott felbérrelt munkások elhagyták ugyanúgy, mint a gazdagsága idején barátságot színlelő emberek is. Ennek a hazájáért, valamint a legmagasabb kincstár javára mindent feláldozó szerencsétlen apának lettem az árvája ötödik életévemben, mikor a virágzó jólétnek az emlékéen kívül semmit sem örököltem...”

Emlékirata végén Fazola kifejezi reményét, hogy a vasmű felvirágzik, s mind az államkincstár, mind ő visszakapja befektetett pénzét. Ez az óhaj már nem adatott meg neki. A diósgyőri vasmű az 1780-as években lett rentábilis. Az alapító pénzét csak fia kapta vissza, így apja adósságait is ő rendezte.

Fazola alkotó zseni volt, de üzleti éleslátása fejletlen. Alkotóképességét, szorgalmát és az ezzel szerzett egész vagyonát a tudomány és művészet, az ipari kultúra fejlesztése, a haladás szolgálatába állította. Elévülhetetlen érdeme, hogy addig iparilag fehér foltnak számító vidéket kapcsolts be az ország vérkeringésébe s ezzel évszázadokra meghatározta Miskolc és vonzáskörzete arculatát.

Diósgyőr a 20. században a magyar vas- és acélipar fellegvárává küzdötte fel magát, mely ma, akárcsak Fazola idejében, fennmaradásáért harcol. Ismét csend honol a vasműben és környékén! – mint ahogy azt a költő Lévay József a 19. század második felében papírra vetette:

*Hámor volna, de már nincsen kalapács,
se hangos pöröly, se barna kovács.
Kohó kihamvadt, izzó vas kihűlt,
gép szerte-korhad, műhely összedőlt.
A zuhatag szabad kényén halad,
olcsó erő haszon nélkül marad.
Nincs régi pezsgés, nincs régi zaj,
csend van, s az itt nem boldogság, de baj.
Az új kor itt ekképp állítja rendet,
elrontván, mit a múlt teremtett.*